

บทที่ 3

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพที่ผู้วิจัยเข้าไปศึกษาในชุมชนเพื่อทราบข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับแนวคิดการจัดการการตัดต้นไม้ป่า ตลอดจนเงื่อนไขและปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อในการจัดการตัดต้นไม้ป่าของชุมชน การดำเนินการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ดำเนินการโดยมีการแบ่งขั้นตอนดังนี้

ชุมชนและประชากรที่ใช้ในการศึกษา

ประชากรที่ใช้ศึกษา คือ ชาวบ้านหมู่บ้านน้ำทิ ต.ผาทอง อ.ท่าวังผา จ.น่าน ซึ่งเป็นชาวเขาเผ่าเมี่ยน (เข่า) จำนวน 139 ครัวเรือน แต่เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้เป็นเชิงบรรยายที่นำข้อมูลทั้งทางด้านปริมาณ และเชิงคุณภาพ ที่ให้ความสำคัญกับชุมชนต่อการจัดการตัดต้นไม้ป่ามากกว่าจำนวนครัวเรือน ดังนั้นจึงเลือกกลุ่มตัวอย่างโดยใช้การสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง คือ การเลือกผู้ให้ข้อมูลที่คิดว่าสามารถเป็นตัวแทนของประชากรได้ แล้วทำการสุ่มตัวอย่างซึ่งสามารถเลือกได้จาก ผู้นำที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ เช่น ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำทางพิธีกรรม ผู้สูงอายุ หรือ ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการตัดต้นไม้ป่า ซึ่งสามารถลำดับเหตุการณ์หรือบอกประวัติของชุมชนที่เกี่ยวกับวิถีชีวิต ความเชื่อ การปฏิบัติ ระบบการจัดการ เศรษฐกิจ และการได้รับประโยชน์จากการจัดการในลักษณะนี้จากอดีตจนถึงปัจจุบัน รวมทั้งชาวบ้านที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการตัดต้นไม้ป่า ไม่ว่าจะเป็นเยาวชน หนุ่มสาว หรือวัยกลางคนที่สามารถให้ข้อมูลได้

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้ศึกษาได้รวบรวมข้อมูลในชุมชนด้วยตนเอง โดยสามารถแบ่งออกเป็น 2 ตอนได้แก่

ตอนที่ 1 การเก็บรวบรวมข้อมูลภายนอกชุมชน

การรวบรวมข้อมูลภายนอกชุมชนสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะ คือ การรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร และการรวบรวมข้อมูลจากบุคคล

1.1 การเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร

ในขั้นต้นผู้วิจัยได้ศึกษาดำรา รายงานการวิจัย และแนวคิดจากเอกสารต่างๆเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน เพื่อใช้ในการกำหนดกรอบแนวคิด ประเด็นการทำวิจัย ปรัชญาการดำเนินงานที่เกิดขึ้น และการกำหนดวัตถุประสงค์สำหรับการทำวิจัยให้มีความชัดเจนมากที่สุด

1.2 การเก็บรวบรวมข้อมูลจากบุคคล

เป็นการศึกษาข้อมูลจากกลุ่มคนและบุคคล ซึ่งมีส่วนสำคัญในการจัดการป่าของชุมชนภายในหมู่บ้านน้ำกิ ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มฮักเมืองน่าน เจ้าหน้าที่ป่าไม้หน่วยต้นน้ำแทน เจ้าหน้าที่ฝ่ายแผนที่โครงการจัดการลุ่มน้ำน่านตอนบน พ่อค้ารับซื้อตัว เจ้าของโรงงานแปรรูปตัว หรือจากเอกสารทางราชการที่เกี่ยวข้องกับหมู่บ้านน้ำกิ รวมทั้งประวัติความเป็นมา ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชนน้ำกิ จากอดีตจนถึงปัจจุบัน ตลอดจนการเยี่ยมหมู่บ้านน้ำกิ เพื่อสังเกตการณ์ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น

ตอนที่ 2 การเก็บรวบรวมข้อมูลภายในชุมชน

เนื่องจากพื้นที่ศึกษาตั้งอยู่บนพื้นที่ราบสูง และมีประชากรเป็นชาวเขาเผ่าเมี่ยน ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ไม่ใช่ภูมิถิ่นเนาของผู้วิจัย จึงมีความจำเป็นที่ต้องสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน โดยการเข้าร่วมพิธีกรรมต่างๆ เช่น พิธีแต่งงาน การจัดงานศพ หรือประเพณีต่างๆตามความเชื่อที่มีการจัดขึ้น ทำให้ผู้วิจัยได้มีโอกาสรู้จัก และสร้างความสัมพันธ์กับคนในชุมชน ทั้งระดับผู้นำชุมชนทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ เจ้าหน้าที่ของรัฐ และชาวบ้าน จนทำให้ชาวบ้านทราบบทบาทของการทำงานในพื้นที่ได้ในระดับหนึ่ง ซึ่งทำให้สามารถดำเนินการวิจัยได้ง่ายขึ้น และสามารถขอความร่วมมือในการเก็บข้อมูลในชุมชนได้ โดยวางแผนการดำเนินการรวบรวมข้อมูลไว้ดังนี้

2.1 การชี้แจงวัตถุประสงค์ในการศึกษา

การชี้แจงวัตถุประสงค์ในการศึกษาจะเป็นการแนะนำตัว และสร้างความเข้าใจ ลดความสับสนในบทบาทของนักวิจัยที่เข้าทำงานในพื้นที่ โดยผู้วิจัยได้ชี้แจงวัตถุประสงค์ของการทำวิจัยในการประชุมประจำเดือนของหมู่บ้าน และหลังจากนั้นได้พูดคุย สอบถาม และตอบข้อซักถามกับชาวบ้านที่มาร่วมประชุม เพื่อชี้แจงวัตถุประสงค์และขอความร่วมมือในการเก็บข้อมูล

2.2 การศึกษาข้อมูลชุมชน

การศึกษาเกี่ยวกับเรื่องการจัดการต้นตัวในป่า มีความจำเป็นต้องทราบข้อมูลในส่วนของวิวัฒนาการในการจัดการต้นตัวในป่า วิถีชีวิต ความเชื่อ ประเพณี เศรษฐกิจและสังคมที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าในลักษณะนี้ เพื่อนำมาเป็นข้อมูลประกอบในการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ ที่มาที่ไปสาเหตุ และเหตุผลที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยผู้วิจัยได้ทำการพูดคุยกับชาวบ้านที่มีบทบาทในการจัดการรักษาป่า เช่น อดีตผู้ใหญ่บ้านซึ่งเป็นผู้ริเริ่มความคิด หรือ ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ผู้อาวุโสที่สามารถให้ข้อมูล อธิบายความเป็นมาเรื่องป่าย้อนหลังไปได้มากที่สุด และให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการออกความคิดเห็นได้อย่างเต็มที่

2.3 การศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับต้นตำว

การศึกษาเกี่ยวกับเรื่องตำวจะเป็นส่วนที่ผู้วิจัยได้พูดคุยกับผู้นำด้านความคิด ผู้อาวุโส ตามวิถีชีวิต ความเชื่อ ประสบการณ์ที่มีการสั่งสมมาเป็นเวลานาน และได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ ซึ่งสามารถแยกได้ 2 ส่วนคือ

2.3.1 การดูแลรักษา

ชาวบ้านจะมีการเรียนรู้ประสบการณ์จากบรรพบุรุษ โดยใช้วิธีการถ่ายทอดประสบการณ์ การสังเกต การเรียนรู้จากธรรมชาติ การลองผิดลองถูก และวิธีการอื่นๆ ที่ถูกนำมาพิสูจน์เงื่อนไขหรือแก้ไขปัญหาตามแนวทางของชาวบ้าน เช่น การแบ่งเขตดูแลป่าเพื่อลดความขัดแย้งในการแย่งชิงทรัพยากร หรือ การปลูกต้นตำวในที่สูงชันสูงเพื่อป้องกันการพังทลายของดิน หรือ การตัดตำวหลายแ่งๆ ทั่วกลางป่า เพื่อเป็นการเพิ่มจำนวนต้นตำวให้งอกขึ้นเองตามธรรมชาติ เป็นต้น

2.3.2 การเก็บเกี่ยวผลผลิตและการตลาด

เนื่องจากชาวบ้านมีอาชีพเก็บตำวเป็นอาชีพหลัก คือ ในรอบ 1 ปีจะมีช่วงในการเก็บตำวอยู่ประมาณ 6 เดือน ตั้งแต่ประมาณเดือนตุลาคม – มีนาคม ซึ่งจะทำให้ชาวบ้านมีความชำนาญ มีเทคนิควิธี โดยผ่านการเรียนรู้จากประสบการณ์จริง เช่น เทคนิคการตัดที่สัมพันธ์กับยางน้อยที่สุด การลดอาการพิษเมื่อถูกยาง การบีบเมล็ด การต้ม เป็นต้น รวมไปถึงการบรรจุและจำหน่ายผลผลิตที่เก็บมาได้

วิธีการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยนี้ใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) ที่มีการวิเคราะห์ข้อมูลตัวเลข (Quantitative analysis) และข้อมูลคุณลักษณะ (Qualitative analysis) ผสมผสานกัน การศึกษาวิจัยมีจำนวนประชากรชาวเข่าในชุมชนทั้งสิ้น 139 ครอบครัว แล้วนำมาเข้าสู่สูตรเพื่อหาจำนวนของตัวอย่าง (Yamane, 1973 อ้างโดย บุญธรรม, 2540)

สูตรในการคำนวณจำนวนตัวอย่าง

$$n = \frac{N}{1 + Ne^2}$$

เมื่อ

n = จำนวนตัวอย่างที่ต้องการหา

N = จำนวนประชากร (139)

e = ความคลาดเคลื่อนที่กำหนดให้ (เท่ากับ 0.05)

นำมาแทนค่าในสูตร

$$n = \frac{139}{1 + 139(0.05)^2}$$

$$= 103.15$$

จำนวนประชากรตัวอย่างรวมทั้ง 3 หย่อม = 103 ครอบครัว

เมื่อได้จำนวนตัวอย่างแล้ว ก็นำไปเก็บรวบรวมข้อมูลโดยสุ่มตัวอย่างแบบง่าย (Simple random sampling) ในพื้นที่ เพื่อคัดเลือกจำนวนตัวอย่าง ตามสัดส่วนของประชากรในแต่ละหย่อม โดยมีการวิเคราะห์เชิงปริมาณ ทางสถิติวิเคราะห์เชิงพรรณนา (Descriptive statistic) และใช้ค่าสถิติต่างๆ ได้แก่ ค่าความถี่ ค่าเฉลี่ย ค่าร้อยละ เพื่อวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐาน วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัยมีดังนี้

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล มี 3 แบบ ได้แก่

1. การสัมภาษณ์ (Interview) โดยใช้แบบสอบถาม (Questionnaires) เป็นการสัมภาษณ์ข้อมูลเชิงปริมาณ ที่มีโครงสร้างแน่นอนและสามารถวัดออกมาได้เป็นตัวเลข เช่น ชื่อ-สกุล ที่อยู่ อายุ เพศ สถานภาพ ระดับการศึกษา จำนวนสมาชิกในครัวเรือน (ชาย-หญิง) อาชีพที่ทำให้เกิดรายได้ อาชีพที่ไม่ทำให้เกิดรายได้ จำนวนรายได้ทั้งหมดในครอบครัว และขนาดพื้นที่ถือครอง เป็นต้น

2. การสนทนากลุ่ม (Focus group discussion) เป็นการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพที่ใช้การสัมภาษณ์ที่ไม่มีโครงสร้าง แต่มีการกำหนดประเด็นที่สนใจไว้ล่วงหน้าดังนี้

1. ประเด็นปรัชญาและแนวคิดในการจัดการป่าของชนเผ่าเมี่ยน
2. ประเด็นวิธีการจัดการป่าชุมชนของหมู่บ้าน
3. ประเด็นของผลดีผลเสียของการจัดการต้นตำ

3. การสังเกต (Observation) โดยใช้การสังเกตทางตรง (Direct observation) คือ ผู้สังเกตจะคอยเฝ้าดูเหตุการณ์ ปรากฏการณ์ พฤติกรรมต่างทั้งตัวบุคคลและชุมชนที่เกิดขึ้นด้วยตัวเอง ซึ่งสามารถแยกย่อยได้ 2 ลักษณะ (พวงรัตน์, 2531; 117) คือ

3.1 การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant observation) เป็นการสังเกตที่เข้าไปมีส่วนร่วมในเหตุการณ์ หรือปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชน เช่น การเก็บตำ การบีบ หรือ การต้มตำ เป็นต้น

3.2 การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant observation) เป็นการสังเกตที่ไม่เข้าไปร่วมกับกิจกรรม หรือปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น เช่น การบันทึกภาพ การเดินสำรวจวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ การทำแผนที่หมู่บ้าน (Sketch mapping) เป็นต้น

การบันทึกข้อมูลการวิจัย

การบันทึกข้อมูลเป็นกระบวนการเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครบถ้วน และสมบูรณ์ที่สุด ผู้วิจัยได้ทำการบันทึกเป็น 2 ขั้นตอน คือ การบันทึกแบบย่อ เพื่อป้องกันการลืมแล้วนำมาเรียบเรียงใหม่ในภายหลัง และการใช้ล่าม (Interpreter) เนื่องจากผู้วิจัยไม่สามารถฟังภาษาเมียน ซึ่งเป็นภาษาหลักที่ชาวบ้านใช้ ได้อย่างเข้าใจทุกข้อความ จึงต้องมีความจำเป็นใช้ผู้แปลภาษา เพื่อให้สามารถสื่อสารกับชาวบ้านได้อย่างเข้าใจ

การวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษานี้ผู้วิจัยจะนำข้อมูลที่ได้นำมาวิเคราะห์ เพื่อตอบประเด็นปัญหาตามวัตถุประสงค์ที่ได้ตั้งเอาไว้และตีความตามทฤษฎีที่เกี่ยวข้องใน 2 ลักษณะคือ

ตอนที่ 1 การวิเคราะห์ข้อมูลที่เป็นตัวเลขเกี่ยวกับปัจจัยทางด้านลักษณะส่วนบุคคล เศรษฐกิจ และสังคมนำเสนอโดยใช้สถิติพรรณนา ได้แก่

1. ค่าความถี่ (Frequency)
2. ค่าเฉลี่ย (Arithmetic mean)
3. ค่าร้อยละ (Percentage)

ตอนที่ 2 การวิเคราะห์ข้อมูลคุณลักษณะเกี่ยวกับระบบการจัดการต้นตำว แนวคิด ปัญหาอุปสรรค ข้อเสนอแนะ และสิ่งอื่นๆที่ปรากฏขึ้นจริงขณะที่มีการทำวิจัยในพื้นที่ ซึ่งจะใช้การเขียนบรรยายเชิงวิเคราะห์หาเหตุผลของปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น โดยจะใช้ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึก และการสังเกตการณ์ในพื้นที่ และการสร้างแผนภูมิ (Diagram) การจัดการต้นตำวในป่าโดยชุมชนหมู่บ้านน้ำกิ

สถานที่ทำการวิจัย

ใช้พื้นที่ทำการวิจัยในหมู่บ้านน้ำกิ ต.ผาทอง อ.ท่าวังผา จ.น่าน

ระยะเวลาที่ใช้ในการวิจัย

ระยะเวลาในการทำวิจัยประมาณ 16 เดือน โดยเริ่มจาก ธันวาคม 2542 – เมษายน 2544

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Chiang Mai University